

Милутин Ж. Павлов
ПИСАЦ У ОГЛЕДАЛУ МАРСЕЛА ПРУСТА

Уредник
Зоран Колунџија

Илустрација на корицама
„Дан и ноћ“, аутор Душан Поп Ђурђев

Издавање књиге помогао је
Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање
и односе с верским заједницама

Милутин Ж. Павлов

ПИСАЦ
У
ОГЛЕДАЛУ
МАРСЕЛА
ПРУСТА

*Есеј у дванаест епизода
или
рецептура писања*

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

*Стил не сугерише нити одражава: он објашњава...
Наше страсти скицирају наше књиге.*

Марсел ПРУСТ

*Пруст је обузетост нашег доба. Без њега се
данашња књижевност не да замислити.*

Станислав ВИНАВЕР

*И данас радознала дрхтавица ме обузме пред
насловном страницом књиге.
Узбуђењем не знам на коју бих страну,
у који бих кут да се осамим
са још нерасклопљеним корицама књиге.
Књига је једина кућа која уважава све бескућнике.
Тај свет укоричених страница
изазовно ме је привлачио и оног јесењег дана,
зажутелог иза летњих врућина,
када сам у књижарском излогу те давне
1972. године, уочи селидбе из Лесковца,
угледао љубичасто,
попут карташки разасутог шпила,
издање Марсела Пруста
У ТРАГАЊУ ЗА ИЗГУБЉЕНИМ ВРЕМЕНОМ.
Спрам моје месечне плате драмског уметника,
ти томови су били читаво богатство.
Ех, све те моје селидбе листале су Пруста;
његове штампане странице походиле су ме у сну.
Нека зачудна слутња
привлачила ме је његовим романима.
Не знам да ли је Сван уходио мене или ја њега,
нити ми је јасно,
у сновиду,
да ли сам брачно био везан уз Одету
или су ме походиле виолине
које су концертирале у салону госпође Вердирен.
Промишљао сам у игри
АРЛЕКИНА*

да ме из полумрачне позоришне сале осматра Пруст,
да осмехне патњу
коју му је у животном сећању задала дамица
остварена у лику Албертине.
Догађало ми се
да у Марији Црнобори распознајем гесте
глумице Берме
или још боље
да у Љубинки Бобић слутим присену Саре Бернар.
Опет, кажем, Пруст је присвојан писац.
Јасно,
била је то опсесија која ме нетремице
вукла за рукаве
да зађем у свет, без театарског пртљага,
са свескама алаво белих страница,
мастилом зачнем траг сопственог времена
над књигама Марсела Пруста.
Ево,
од тог књижарског излога у Лесковцу и селидбе,
прошло је изравно пет деценија и ја
– пишем исповедно.

Епизода прва
**НОЋ ПУНОГ МЕСЕЦА
У ОСВЕТЉЕНОМ ВРЕМЕНСКОМ
ЛАВИРИНТУ МАРСЕЛА ПРУСТА**

*Само утисак, ма колико слабачка била његова материја,
ма колико невероватан његов траг,
јесте критериј истине...*

*Утисак је за писца што је експеримент за научника, са
том разликом што код научника
рад интелигенције претходи, док код писца он следи.*

Марсел ПРУСТ

Још увек сањам опсесивног прозаисту, засталог у лаганој шетњи на обали развученог пространства, иза његових леђа пенушају таласи модроплавог мора. У руци му је бележница пресавијених листова са оловком, назире се корица боје труле вишње. Писац загледа лебдећу грану цветале јабуке, а са стране јабуковог цветања, на обали широке воде и писца отворене бележнице, штафелај и украј штафелаја Огист Реноар светлим акварел-бојама натапа раширено платно.

И као да тражим сопствену сенку у том трагању за минулим временом Марсела Пруста, а он јесте својим књижевним умећем поставио огледало тако да свако лице, које се жели посветити аскези писања, може у његовим рукописним ликовима, разазнавајући словне знаке на уклетој белини хартије, спознати начин како заћи у финесе књижевног заната. Мисао овога писца је очишћена од свега сувишног, он је, пишући, и те како водио рачуна о језгровитости и постојаности описаног. Писац који се нађе у том огледалу, кадар ће бити да пресуди себи самом, да печатно увиди на коју ће страну. У сваком случају биће му штошта јасније.

У стваралачком чуду спојио је епохе стављајући у први план битку разума и неразума коју свака уметност нетремице води у себи и око себе, разговорно оглашава. Немирни познавалац разгранатих правца, међу уметничким сродницима, није се приклонио ничијим називним шаблонима иако је дотицао *изме*; задивљен пред туђим делима, непрестано преиспитујући моћ и немоћ сопственог списатељског бића, у циклусном **Трагању за изгубљеним временом** написао је непобитни трактат о суштини лепог и како та разумски уочена лепота може очувати човека уопште од свеколике рђе, насиља и зла. Круна и краљевство трагалачког и нађеног у Прустовом делу опстаје као васкрсење *модерне* за будућа поколења. Тај крцати, условно речено, џепни образац у пуном сажетку духа, затеченог у нуклеусу свега онога што људска мисао дотиче, може бити џепарен до миле ти воље, али никад у својој зачедности заносне дивоте не може бити похаран. Свеколика историчност људске судбине широко, а опет сапето у пуном рефлексу,

осликана је у његовом романескном делу са оптиком која и најситнију трун чини видљивом на ствари, оделу костимираног лица, изговореној речи и реченици. Збивања и карактери су у јасним назнакама тренутка у трајању. Минуциозан у детаљима, грандиозан у замаху. Пруст је приклоњен човеку и када говори питомо и расписује дивље. Од сопрана до баса, све је усложено у салонским кулисама његове позорнице, без пардона. Плени његова психо-супстанца до бола једноставна – да јесте богатство имати здравља и памети. Прустово књижевно дело, у целини узев, јесте тестаментарно са које год стране му прилазили.

У понуђеном огледалу, ако се ликом нађеш као читалац, пожелећеш и сам да будеш писац књиге за себе самог у рашчитавању толиких дана и ноћи загубљених у времену, нећеш бити докон, имаћеш шта да видиш у себи и пред самим собом, наравно, под једним условом да умеш видети то лице у које гледаш. Није лако заћи с ону страну сопственог лика, казали би велики глумци. Отворено речено, отвори Прустово *трагање за изгубљеним временом* да би се отворио себи самом, у нађеној сатници дана. До-стојевски је веровао да ће лепота спасити свет, а за том лепотом трагао је и Марсел Пруст.

*

Осенчен изгубљеним временом ловио је сопствену стварност, *изгубљено време* јесте тако опстало у делу Марсела Пруста, као презент пресељен из минулог у трајање. Сећање је наш опстанак; сећање је уточиште и важи као поуздани ослонац за наред-

но путовање, искуство спрам затечених животних упоредника. Да, сећање оверено печатом изгубљеног времена – могла би бити биографија ноћног рукописца Марсела Пруста. У суштини све и јесте отворена прошлост која траје као илузија распаковане будућности, чијим чарањима се правдамо сећањем у повратку. Сведочећи *париске ноћи* догођене у стамбеном квартиру писца који је трагао за смислом *изгубљеног времена*, Селеста Албаре, из тмине конфузних вести украј сабласне вртешке Великог рата, каже у присуству, сведочећи писца, у том пакленом сумрачју: *Пруст је имао утисак да је смрт решила да погоди свет који је волео, а њега самог да осуди на сећање.*¹ Ноћне свеске Марсела Пруста сручиле су виђење живота у књиге са опором премисом раних јада. *Изгубљено време* је готово епистоларно шлагвортирано да се трајно нађе у реченицама вођеним оком и рефлексом руке мудрог писца. Описне слике предочавају временско законправило у разјашњењу стварног и из те стварне збиље предвидиво могућно; околности су вазда сличне. Патња не бира костим, нити је занимају новчаници туђих џепова. Код Пруста *су човек и дело пупчаном врпцом повезани*² – записао је Сретен Марић, разоткривајући *моћи одражавања* великог писца. *Његово дело доследна је апологија патње. Патња је једино богатство, једино људско у човеку, бележи Марић с фином опаском да уметност је једи-*

¹ Селеста Албаре ГОСПОДИН ПРУСТ, (*сећања прикупио и приредио Жорж Белмон, превела с француског Јелена Мијатовић*) – Службени гласник, Београд 2016.

² Сретен Марић ОГЛЕДИ о књижевности, *приредио Миливој Ненин*) – Издавачка књижарница Зорана Стојановића – Сремски Карловци/Нови Сад 1998.

но могуће осмишљавање живота. Бележећи осаму сопственог бола и разложно осмехнуте меланхолије, Марсел Пруст је још у давним дечачким данима скицирао тлоцрт као основу своје романескне катедрале, загледан у најситнији детаљ до најфиније витражно нијансиране светлости. У сусрету с људима помно је мотрио гесте, руке из рукава, миг ока, тик на лицу који прати осмехнути изговор реченице. И Марићев есеј је прислоњен уз поуздана сећања Селесте Албаре, чији је супруг Одилон био верни Прустов возач. Селеста је, пуних осам година, блиско и радно била упућена у рукописне тајне Марсела Пруста. Сматрана је поузданом кућном штићеницом овога писца. Биће истина да је Пруста крвно обојен крешендо Великог рата привео играказу сопствене временске минулости. Желео је у војнике, али, због тешке астме која га је усудно пратила одбијен је од регрутне комисије.

*

За Пруста елитно и монденско друштво Париза, као *мистично стадо* разоткривено је до последње секвенциране фаце у сусретању са њим, али у књигама. Та потрага у разиграним речима *изгубљено време* није баш случајно истргнута из давног писма упућеног оцу, угледном лекару и професору Адријану Прусту. Његова пак реконструкција *изгубљеног* тек се даје још јасније читати у овом столећу и за наредни век. Говорио је без увијања, из тихе разложности: *На гробљу не налазим своје вољене покојнике. Већ у сећању.* Посматрајући друге, уочавао је сопствени

живот. Разговорно је разјашњавао: *Изгубљени рај само у себи самима можемо пронаћи*. Посматрање је блиско сећању, оно оверава слике и минулих лица васкрслих у памћењу.

Није наивна мајсторија испитивати мане и врлине у потрази за сопственим рајем. Био је без длаке на језику, јасно речит, циљно разборит. Важио је као и Анатол Франс за страсног читача; кажу *да је срце оставио у туђим књигама*. Част и поштовање. И јесте важно знати да је: *Читање управо разговор са знатно мудријим и занимљивијим људима од оних које имамо прилику да упознамо око себе... Читање, супротно од разговора, за свакога састоји се у томе да примимо саопштавање неке друге мисли, али да останемо сами, то јест да наставимо да уживамо у интелектуалној моћи какву доноси самоћа... Читање је на прагу духовног живота...*³ Шармом и умношћу отварао је многа врата да виђено у тим истим отвореним вратима књижевно усложи. Писац и јесте путописно загледиан у туђе биографије да би спознао себе и епоху у којој живи. Уочљив је његов опажај да *геније се састоји у моћи одражавања, а не у суштинском квалитету одраженог*. Тај богати рентијер по оцу и матери био је човек дарезљиве душе. Његове књижевне фрагментарије датирају из раних гимназијских дана.

Ма колико фантастичан, живот до најситнијег детаља важио је за кључног играча његовог романескног збитија; живот чији је пејзаж гробље као вечна бусија спрам свих запетљано отужних комендијања и лицемерног надмудривања. *Кад бих само*

³ Марсел Пруст КАД БИ СВЕТ ПРОПАО, *О читању и други списи*, (Изабрао и превео Јовица Аћин) – Службени гласник, Београд 2011.

својим књигама могао да учиним онолико колико је мој отац учинио за своје болеснике?! Тачно, увек је желео да буде онај други; то је та повратна спрега коју распричава у писању. Он је волео све уметности као и његова мајка, а и његова бака имала је лице као да је читано из неке књиге.

Умео је Пруст да опише тишину *чистију од речи.*

*

Пруст је гледао да затечено време не буде застакљено. Зар нису нарави људске временска суштина?! Глад не бира жртву чак и када те на улици затиче. Придавао је пажњу душевној племенитости, поштењу и савести; и најлепшој од свих врлина – милосрђу; својом сензибилношћу вишеструко би узвраћао. А што се самоће тиче: *Какву само човек душевну снагу мора имати да би је пожелео, а онда, пошто је пожели, да би је поднео!* Иво Андрић је и сам сажето говорио: *Ко уме бити сам његов је читав свет.*

Трагао је за тишином и миром да би уредно могао ноћу, из минута у минут, ислеђивати своје књижевне узнемире: *Ја сам се оженио својим делом, само су ми моје белешке битне.* Нису га занимала политичка гибања иако је давно пре Малроа знао да је политика људски усудна, радо је казивао: *Кад би се Немачка и Француска слагале, Европа и свет би вековима били мирни.* Да ли га је време ослухнуло?! Био је минуциозни трагач, перфекциониста у рашчитавању људске душе; и пре Сартра егзистенцијалиста, и не баш пуно далеко од саме психоанализе Сигмунда Фројда.

Млади Пикасо му је у ликовној кубатури смутан и нејасан. Жида није уважавао онолико колико јесте Пол Клодела, као и књиге госпође Де Севиње; није му импоновао Кокто са својим лажљивим комендијањем; Анатола Франса је сматрао себичњаком и окрутним подругљивцем који се није либио да Прусту у лице каже: *Пошто нисам довољно леп младић као ви да бих ишао по друштву, ја сам лепо учио и много тога научио.* Није случајно баш Анатола Франс писао предговор за његову прву књигу **Задовољство и дани** за коју је издавач, због никакве продаје, јавно написао како намерава да се преосталих примерака отараси.

Радо је рецитовао Бодлера. Уз Бодлерове стихове разрачунавао се са самим собом. Увек му се чинило, због његовог готово сулудог перфекционизма, да је у *стисци с временом и делом.*

*

У Свановом крају, ту прву књигу из Трагања за минулим временом коју је упутио на адресу Гастона Галимара, примио је у својству уредника Андре Жид⁴ и, после кратког времена, повратном адресом, нераспаковани рукопис вратио Прусту. А сретао се са Жидом по париским салонима. Прусту је свако лакташтво било страно. Знао је он усудну вредност своје књижевне катедрале: *Желим да моје дело у*

⁴ Жид Андре (1869-1951), француски књижевник. Главна дела: романи *Земаљска храна*, *Подруми Ватикана*, *Ковачи лажног новца*, *Пасторална симфонија*; путописи *Повратак из СССР*, *Путовање у Конго*; *Дневник*. Награђен Нобеловом наградом за књижевност 1947. године.

књижевности представља катедралу. Зато никако да га завршим. Чак и пошто се сагради, увек се овим или оним мора украсити, те витражом, те капителом, на малом куполом са статуом. И наравно, када је уочио да његов пакет нису ни отворили, пожалио се Марсел Пруст пратиљи сопствене сенке, Селести Албаре. Рукопис је, дакле, одбијен уз штуро објашњење: *Наша кућа објављује озбиљна дела...* Издавача није занимала књижевност једног мондена и дендија. Књигу ће писац објавити о свом трошку. По изласку романа **У Свановом крају** из штампе, код Галимара је настала пометња. Интелектуалним Паризом сплеткарило се до усијања. Жид је међу трачерима, уз Галимара, важио за главно лице. Завртело се рингишпилско шаренило. *Директор часописа Niveli revii francez Жак Ривијер разбеснео се због одбијања Андреа Жида, те су се већ почетком 1914 Галимар и остали ангажовали како би поправили учињену штету.* Писац је извесно време и Галимара и Жида држао на доброј дистанци; пустио их да се пеку на сопственој ватри, како би се међу трачерима рекло. И пре полице Пруст је био на књижарској полици. Временске карневалије учиниле су своје, Марсел Пруст је опростио Жиду, уз његово лично покајање да му је то највећа књижевна брука и грешка, уз јасан гест да је и те како одговоран за ту бучну и не баш питому ујдурму. Пруст, ако је веровати Селести, *Андреа Жида није ни волео ни ценио...* Није се на њега љутио због одбијања рукописа, *исувише је за то био широкогруд, племенит и толерантан. Ни тај човек, ни његово дело нису му се допадали, иако се у извесној мери дивио његовом стилу и надарености – на пример за Подруме Ватикана је рекао: Није лоше.* Без

икакве задршке Пруст је ледено понављао како *једнога дана ће се увидети да је Андре Жид човек који је, у погледу морала, омладини нанео највеће зло...*

Сам Андре Жид, са нарцисоидне висине, записује у свом *Дневнику*, 25. јануара 1932. године: *Тај млади свет који вам пошаље или донесе неки рукопис и тражи од вас савета не зна колико вам смета... Имам ту, на једној полици библиотеке, четрнаест таквих рукописа...* О самом Прустовом књижевном делу Жид, у *Дневнику*, 22. септембра 1938. године, записује: *Архитектура је код Пруста врло лепа; али како он не уклања ништа од скела, често се дешава да оне добијају већи значај него сам споменик, чију целину поглед, непрестано привучен детаљем, не успева више да обухвати. Пруст је то знао, и баш зато је у својим писмима и разговорима толико наглашавао опити склоп свог дела: знао је добро да он неће падати у очи. Иначе, Андре Жид признаје: Храбрији сам био у својим списима него у животу. Мање или више, биће да је код свих писаца таква истина.*

*

Пруст је пристао уз Галимара где ће, коначно, романом *У сени девојака у цвету* бити овенчан престижном Гонкуровом⁵ наградом. По сведочењу Селесте Албаре писац Галимара баш и није готивио, само једном је *пристао да прими Гастона Галимара,*

⁵ ГОНКУР БРАЋА, Едмон (1822-1896) и Жил (1830-1870), француски књижевници, представници француског натурализма и импресионистичког стила. Писали су заједно романе, драме, студије из историје и уметности XVIII века. После Жилове смрти, Едмон је наставио да се бави књижевношћу, његовим завештањем је 1896. године основана Академија Гонкур, која има десет чланова, а од 1903. сваке године награђује најбољи роман у француској књижевности.

па чак и тад на једвите јаде, три године након што је постао његов издавач.

Леон Доде је записао за Пруста да јесте *писац који је више од сто година испред своје епохе.*

Вођен великим циљевима, није занемаривао ни најбаналнију ситницу. Пруст је сваку чињеницу проверавао са свију страна. Говорио је: *Кад неко нешто уме да каже, онда може све да каже.* Занимао га је вез хаљине до боје конца. Удубљен у људске побуде ишчитавао је јасне назнаке пораза и пропасти. До приповедне суштине долазио је *посматрањем и памћењем.* Његов књижевни наук упутан је сваком писцу: *Сву своју моћ посматрања и памћења уложио сам у своје ликове како би били стварни. А да би били стварни, морају бити потпуни. Зато сам их и обукао и уредио на основу запажања и сећања на толико других људи које сам у животу срео.*

Мноштво је у животном воћњаку око нас ненаписаних (неубраних) књига; ваља разазнати у том мноштву зрење оног правог и укњижити (убрати). Загледајте људе на шарено широким тржницама и схватићете колико и како купци и трговци шлепују епоху, док власт јавно лицитира и једне и друге.

У Националној библиотеци Француске се чува седамдесет и пет Прустових свезака, спаљене и поцепане не бројимо. Уживао је да бележи на првокласном папиру. Свеске је обележавао римским бројевима. Уз исписане странице свезака налазиле су се исправке *с листићима савијеним у хармонику, који кад се одмотају имају метар и четрдесет центиметра дужине* – рукописно.

Веровао је у исписане странице. Знао је да је Стендалу требао читав век да би био прихваћен и зашто би он, Марсел Пруст, био у томе изузетак?! Живео је у страху да неће окончати своју *потрагу за изгубљеним временом* на коју ће ставити тачку у рано пролеће 1922. године. Смирен, са шаком над рукописном свеском иследног сећања, у сопственим мислима запечаћен, биће у позну јесен, а у среду 22. новембра 1922. године, сахрањен у Паризу. *Сахранили су га, али целе те посмртне ноћи, у осветљеним изложима, његове књиге, поређане три по три, бделе су као анђели раширених крила, као да су, за онога кога више није било, симбол васкрснућа.*⁶ Била је то ноћ пуног месеца у осветљеним причама чарне пустиње премрежене насловима на белим динама од хартије. *Често се враћам његовом елементарном опажају: Утисак је за писца што је експеримент за научника.* Управо Сретен Марић, у бриљантном есеју посвећеном Марселу Прусту, том ретком пустолову сећања, јасно предочава како јесте *уметност, једина у стању да пробије зид који сваког од нас одваја од осталог света.* Ослобађајући се временске стеге, Пруст је, писањем, омогућавао и будућем читаоцу да се нађе са самим собом у суровом свету дангуба и лицемера.

⁶ Марсел Пруст ЗАТОЧЕНИЦА (превео Живојин Живојиновић) – Паидеа, Београд 2017.